

ТАБУ В ПОХОВАЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ ЗАКАРПАТТЯ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (42)

УДК 393.1(477.87):2-134

DOI:10.24144/2663-6840/2019.2(42).80–85.

Пискач О. Табу в поховальній обрядовості Закарпаття: етнолінгвістичний аспект; кількість бібліографічних джерел – 7; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано контактні та комунікативні табу в поховальному обряді Закарпаття відповідно до структурної організації обрядових дійств. Зроблено висновок, що етапи традиційного похоронного обряду супроводжує розгалужена система заборон у вигляді різних символічних, магічних дій, повір'їв, релігійних приписів, норм поведінки, які мають на меті вшанувати культ предків і захиститися від смерті.

Ключові слова: поховальний обряд, табу, обрядодія, заборона, звичай, повір'я.

Постановка проблеми. Поховальний обряд належить до найбільш консервативної сфери людської культури, що пояснюється ритуально-сакральним ставленням до смерті й до всього, що з нею пов'язано. Тут найповніше збережено сліди давніх ритуальних актів, реліктову обрядову реальність та чимало архаїчних номінацій. Актуальним сьогодні є етнолінгвістичний аналіз різноманітних приписів і заборон у складі поховально-поминальної обрядовості українців, оскільки дає широкі можливості для розкриття ментальних особливостей народу, реконструкції нашої етнокультурної історії, пояснення семантики і структури інших обрядів.

Аналіз досліджень. Табу (полінез. *tabu* – заборона) – це передусім заборона, яка накладається на окремі реалії (побутові предмети, їжу, місце перебування) та види людської діяльності. Умовно можна виділити 3 види табу: 1) вербальні (забороняють використання певних мовних засобів); 2) невербальні (заборонені елементи кінесики (міміка, жести та рухи всього тіла, вокальна міміка, просторовий малюнок), тактильної поведінки, хронеміки та проксеміки, а також комунікативно значуще мовчання); 3) тематичні (заборона потенційно конфліктних або неетичних тем).

Феномен табу не раз ставав предметом соціологічних, культурологічних, соціокультурних, психологічних досліджень вже з кінця XIX ст. Походження цього явища має міфологічне підґрунтя, хоча деякі науковці пов'язують його з різноманітними позамовними (соціально-політичними, культурними, морально-етичними тощо) чинниками. Як один із каналів, через який відбувається вплив суспільного життя на мову, табу є причиною важливих мовних змін: зникнення і видозміни слів, розвитку синонімії тощо.

У лінгвістичному аспекті табу досліджували Ф. Бацевич, Л. Фроляк, О. Кострова, Ю. Заза, Ю. Єловська, О. Жвава та ін., часто поєднуючи його з процесами евфемізації (Г. Аркушин, В. Великорода, З. Дубенець, В. Леснова, І. Мілева, О. Януш та ін.).

Заслуговує окремої уваги кандидатська дисертація Ю. Єловської «Табу в мовленнєвій практиці

українців» (2017), у якій проаналізовано 2000 табу, поширених у фольклорних текстах (прислів'я, приказки, повір'я), творах української літератури другої половини XIX – початку XXI ст. та живому мовленні жителів Криворізького регіону. Серед іншого авторка зафіксувала й табу, пов'язані зі смертю людини [Єловська 2017, с. 71–102]. Ю. Єловська розглядає табу «як будь-яку заборону або ситуативне обмеження на використання в мовленні певних мовних одиниць (слів, словосполучень, несементних фонетичних одиниць – тону, висоти голосу, тембру, інтонації), тем, тактик, а також уникання спілкування з окремими особами, зумовлене різними екстралінгвальними чинниками, зокрема релігійно-магічними, суспільно-політичними, культурними, морально-етичними тощо» [Єловська 2017, с. 30].

Аналіз окремих приписів і заборон на прикладі обрядової сфери подано в наукових працях М. Бігуська, В. Дроботенко, В. Конобродської, І. Магрицької, Н. Хібеби, Л. Хомчак, І. Несен, Ю. Єловської, Г. Гримашевич та ін. Однак сучасна етнолінгвістика все ще потребує спеціальних досліджень табу в родинній обрядовості на говірковому матеріалі.

Мета статті – аналіз семантики й мотиваційної природи контактних і комунікативних табу в поховальному обряді Закарпаття відповідно до структурної організації обрядових дійств.

Джерелами дослідження слугували власні записи, здійснені в 35 н.п. Закарпаття протягом 2010–2019 рр.

Виклад основного матеріалу.

Поховальна обрядовість чи не найбільше насичена різними діями, спрямованими на те, щоб душа померлого з миром залишила земний світ, успішно потрапила до потойбічного та даремно не тривожила своїх живих родичів, а всіляко сприяла їх сімейному добробуту [Янковська 2010, с. 466]. Саме на цій підставі й виникло багато приписів і заборон міфічного, магічного й релігійного характеру, яких на Закарпатті дотримуються й досі.

У складі вербальних (словесних) табу поховально-поминальної обрядовості помітна ціла низка евфемістичних лексем, фразем чи пропозитивних (багатослівних) найменувань на позначення: а) смер-

ті: *пán'їіа с косбӯ; тотá с косбӯ; остán'а годїна; вїчний спокїй (покуї, покуї); б) потойбічного і земного життя: тот, другїй, загрбнїй / сис' світ; Цáрство Бóжсой (Бóжсой), небéсноїе (небéсної), світлоїе (світлої); в) різноманїтних дїй: від(од,уд) ыйтї; дїшу від(од,уд)дáти, зажмурїти очї 'померти'; г) обрядових реалїй: лáда, скрїн'а 'труна'; хьжа 'могила'; рїпа, тын, кичурка, кїрїтїш, кїрїтїш 'цвинтар' та ін. Згадуючи покїйника, мовці вживають здебільшого евфемїстичні багатослівні найменування: [*прошч'їн бы, най будé прошчїн (прошчун, прошчун прошчєн:ий), най му дас'т' Бох царство не'бєсноїе (небєсне, не'бєсної), най му Бох пошлє с'в'їтлоїе (с'в'їтле, с'в'їтлої) царство, най му зе'мл'á будé пухом (пером), най з Бóгом спочївáїе (спочїват, спочїват')*] тощо. Такі конструкції свідчать про шанобливе, ритуально-сакральне ставлення не тільки до померлих та до всього, пов'язаного з ними, а й до самого факту смерті. Ці та інші вербальні засоби заслуговують окремого наукового дослідження з погляду етнофраземіки та обрядової символіки і не мають прямого стосунку до проблематики нашої статті.*

Виявлені нами невербальні табу в поховально-поминальній обрядовості на Закарпатті умовно поділяємо на дві групи: 1) табу, що обмежують комунікативну діяльність учасників обряду; 2) контактні заборони, пов'язані з померлим, учасниками обряду та різними обрядовими реалїями. Друга група табу найбільш здиференційована.

Табу на обмеження комунікативної діяльності учасників похоронного обряду є найстійкішими і пронизують усі його етапи – від передсмертного періоду аж до поминання померлих.

Членам сім'ї покїйника та всім, хто перебуває біля його тіла, забороняється голосно говорити, використовувати в мовленні звичні формули вітання «Добрий день», «Добрий вечір» і т. ін., сміятися чи сваритися: [*у нас с'а ни мож нийáк клан'áти / у кого хтос' умєр у родїн'ї / дáже колї йїх стр'їнеш на ўлицї // так трéба три н:ы / дóк'ї мртвóго ни загрéбут*] (Тор.). Подібних табу дотримуються й під час перебування на кладовищі, щоб не турбувати спокїй померлих: [*на грóб'ї не гўдно с'а с'м'їїати / гóлосно говорїти*] (Кор.); [*на пóхорон'ї й на тимитóви ни мож гóлосно говорїти / с'м'їїáтис'а*] (Шир.); [*ни слóб'їн:о шчóс' дурнóїе говорїти на тимитóви тай на пóхорон'ї / но / напрім'їр / фїл'овáти*] (Майд.). Такі заборони відображають загальні норми похоронного етикету всього українського народу.

Про мерців прийнято говорити тільки хороше (особливо біля труни й на могилі) або ж не прийнято говорити взагалі: [*ни мош про нїбуш'ч'їка говорїти шос' не'фáїно / бо потóm с'а бде снїти*] (Б.П.); [*ни мош не'фáїно говорїти' про нїбуш'ч'їкуў / бо їншак нїбуш'ч'їкї' гóд'н'ї дáле нўдж'áти'*] (М.Б.).

І на похороні, і після нього рідним не можна дуже плакати: [*не' мош мнóго р'їчáти' за нї'бўшч'їком / бо гвар'áт / же вун тодї на тóму с'в'їті бўде с'а ў с'л'озáх топїти*] (М.Б.). Біль-

шість інформаторів мотивує цю заборону тим, що померлий не матиме спокою на тому світі й відвудуватиме рідних після смерті: [*душá по'дўмáт' / ош її че'кáвут' дóма / та гóдна с'а ве'рнўти і нашкóдити*] (Л.). Така заборона має релігійну мотивацію, адже християнська віра вчить, що смерть – це ворота, які відкривають душі дорогу в Царство Боже, а тому основна функція поховального обряду – полегшити цю дорогу, відігнати від покїйника «нечисту силу», замолюти його гріхи перед Богом [Кузьменко 1996, с. 71].

Деякі респонденти розповідають, що на *комáшин'ї* (поминальний обід після поховання) рекомендовано навіть сміятися, жартувати, а не сумувати (Нел.). На думку О. Сєдакової, табу на смуток за померлим «передбачає повне розірвання попередніх стосунків, яке забезпечує померлому перехід у сферу смерті і спокїй живим» [Сєдакова 2004, с. 48]. Ще давньоруська церква заборонила плачі й голосіння, що розцінювались як прояв язичницьких уявлень про загробну долю душі, відсутність у народу християнської віри в її безсмертя. Петро I навіть видав спеціальний указ про заборону похоронних голосїнь [Кузьменко 1996, с. 83]. Обмеження надмірного смутку за померлими після поховання обіймає весь поліський ареал і відоме всім слов'янам та іншим індоєвропейським народам [Конобродська 2007, с. 167].

Контактні табу охоплюють широке коло учасників, різноманїтних предметів та похоронних обрядодїй.

Найбільш суворі обмеження має контакт із водою (*мєртвá вóдá*), в якій обмивали померлого. Її виливають [*дис' у кут*], [*де л'ўди не хóд'ат і пса ногá*], [*дис' у корч*] або ж загрибають: [*тутў вóду выливáвут' у йáмку / так напуўмєтра / йáмку засыпáвут' / ўбы нїко там ни ходїў / бо л'ўдина хвóр'їїе / к'їд' нўїде ў тутў йáмку*] (Дуб.). В окремих селах має значення не тільки де, але і як цю воду треба виливати: [*вóду потїхы выливáйут н'їд дєрево / бо кид' вьл'áти чїтаво / та бўдут їтї дбїшч'ї*] (Тюш.). Інші речі (бриту, гребїнь і рушник тощо), якими торкалися покїйника, закопують у землю також у глухому кутку [Тиводар 2010, с. 312]. Особливо бережуть предмети й воду від ворожок, у руках яких вони мають згубний вплив: [*ворожїл'ї мбжут' бїдў йáкўс' зробїти*] (В.); [*бо тбў мє'ртвбў водбў підсыпáют л'ўдинў / обьї л'ўдинá подїриўл'ан'їла // під нóгы підсыпáют*] (Кел.); [*мбжут мє'ртвў вóду на смїрт' пїдол'áти / або мбже чл'án:ика спарал'їзовáти*] (Тор.). Подібні настанови поширені по всій території України. Так само остерегаються, щоб до труни чи могили випадково не потрапили предмети, котрими користуються живі, які можуть через це важко захворіти або навіть померти.

Застереження не залишати померлого на самоті ні вдень ні вночі відоме всім українцям та багатьом слов'янським і неслов'янським народам [Конобродська 2077, с. 172]. Особливості та мотиви поведінки учасників цього обрядового акту ілюструє матеріал: [*пок'їйника ни мож лишáти / бо душá самá*

с'а ни маіе опстава́ти] (В.В.); [коло т'іла сид'ам' л'уди / ўбы кос' не наворóжиў] (Дус.); [ц'ілу нуч родич'і сид'ам коло т'іла / спáти не мош] (Сок.); [тréба т'іло сокоті́ти / обы́ дийáвол ни прійшоў і ни ўсиліўс'а ў н'óго] (Тор.) [ни мош само́го мир'ц'а́ лишáти / обы́ ни ўт'ік / казáли так] (Мон.).

Слід пильнувати, щоб жодна тварина, особливо кішка, не потрапила до кімнати, в якій лежить покійник. Респонденти мотивують цю заборону переважно тим, що тварини можуть погризти тіло: [мерло́го ни лишáвут' у хиж'і само́го / бо коліс' так б́ило / шчо ма́ч'ка скóчила на н'óго / та по'йіла му лице́] (Дубр.); [мы́ца мо́же спаскúдити т'іло] (Син.). Тільки окремі з них пояснюють: [бы́ л'уді́на не стáла нечисто́у пòс'л'е сме́рт'і / не мож да́ти йакуйс' тварин'і перескóчити через ійі́ труп] (Нан.); [сокот'ам / обы́ черес т'іло не перескóчиў пес / бо душá л'удіны мо́же посилі́тис'а ў т'іл'і тваріны́] (Ч.); [бо ка́жут' / ош́ буде вилі́ка б'ідá] (Шир.); [о́хто ўмре́ / а ўмертв́ий стáне вамп'іром] (Лют.).

Виносити покійника з хати треба тільки ногами вперед, щоб хтось інший із родини не помер: [ни мош покóйника выно́сити голово́у уперéд / а лиш нога́ми / ўбы ткòс' ни ўмер / ўбы голова́ не йшла дру́га с хыж'і] (Син.).

Дорогу похоронної процесії на цвинтар супроводжує низка заборон, які свідчать про шану до покійного і страх перед різними життєвими негараздами чи навіть смертю: 1) не можна дивитися на похорон із вікна, а тільки знадвору: [колі́ йде по́хорон / ни мож нікати з в́изора / бо мо́же ут:óго в́іро́сти йакáс' кúстка] (Л.); 2) заборонено обганяти чи переходити похоронну процесію: [не мош ітí пèред не"буи'ч'іком і обган'ати маши́ноу / бо то го пòс'л'ід'н'а пут' / тréба го бe"чалова́ти// иш'ч'і́ так мош на сво́йу с'імйу́ смирт' наклі́кати] (М.Б.); [не мож обган'ати / не сп'іши́ спèред чужо́й сме́рти сам] (В.В.); [не обган'а́ют / бо тréба да́ти свобóду ў пòс'л'ід'н'у пут'] (Сокир.); [кибы́ кос' перейшо́ў по́хорон / йогó т'іло покрьóло бы с'а чир'акáми] (Л.); 3) варто пильнувати, щоб випадково не зустрілися весільна й похоронна процесії, бо молодята не матимуть щастя, така зустріч є провісником біди: [кой стр'інуц'а свáл'ба і по́хорон / то ў молодóых жит'а́ ўже не б́уде] (Л.).

Повертаючись із кладовища, учасники похорону не можуть оглядатися чи повертатися: [коли́ йдут' с кичурки / то не мож обе"ртáтис'а] (Т.Б.); [пíс'л'а то́го / йак л'уді́ну сховáвут' / та л'уде йдут' дум'і́ і не позерáвуц'а ўзат // а йак прійдут дум'і́ / та йма́вуц'а за шпáртéт і гва́р'ам / йак то́му шпáртéтов'і ниш' не х'ібíт' / так би й м'ін'і ниш' не х'іб'іло] (Лют.). Мотивують цю заборону тим, що душа померлого повернеться знову додому, не зможе заспокоїтися. Коріння цього звичаю, на думку Л.Нідерле, сягає ще язичницьких часів [Нідерле 1924, с. 112].

Отже, весь поховально-обрядовий комплекс виявлення почестей померлому спрямований на забезпечення йому спокою на тому світі. Якщо ж цього не дотримуватися, то ображений покійник може приходити до живих із метою помститися чи наля-

кати. Наводимо один із численних прикладів: [ході́ў мертв́ий чулув'ік до живо́йі жоны́ і ўночі́ мучі́ў ійі́ // а л'уди́ йу́й порáдили напúночи́ чесáтис'я / йак ун прійде́ // а ун ійі́ зв'ідат / а шчо с'а чéшеиш' / а она́ йуму́ кáже / шчо молоді́ц'а хóче б́ыти // а ун кáже / аш́ йак ты́ гóдна б́ыти молоді́ц'а? // а она́ ўпув'іла так / а йак гóдно б́ыти / шчо мертв́ий хóдит до живо́йі // колі́ она́ с'а чесáла / гор'іла ў ні́йі с'в'ашчén:а с'в'ічка // і ун пропáў] (Сокир.).

Як підтверджує наше дослідження, мерці, однак, можуть з'являтися і в позитивному образі, щоб підтримати і захистити рідних і близьких людей у важкі життєві хвилини. Наприклад, якщо жінка померла під час пологів, то вона, навпаки, допомагає своїй маленькій дитині: [бы́ў іедén слúчай / умéл:а молодá жонá / а д'ітінка с'а остáла / та ўз'áли йі́ думу́ родичі́ // а ўночі́ чу́йут / шчо д'ітінка цопоті́т / с:e // ді́ўл'ат оні́ / а то то́та мёртва жонá схылíлас'а над колы́скоу́ та го'оу́е / д'ітінка с'а нас:áла та засну́ла // то дух с'атый́ прихóдиў та пítáў д'ітíну / то йі́ ма́ти с'ак прихóдила і годова́ла / чу́ти б́ыло / йак двір'і в'ідкрьва́ла // айно́ / с'акóйе б́ыло / се ба́пка синіві́рс'ка прикáзовала] (Кол.).

Чимало контактних табу стосується близьких родичів померлого (батьків, чоловіка / дружини, дітей, братів / сестер). Можна умовно виділити 2 групи цих заборон:

1) табу на веселощі та розваги, традиційно зумовлені похоронним етикетом і християнськими звичаями: з дня смерті покійника його родичіносять жалобу – чорне вбрання (д'асúют (від угор. *gyász* 'траур'), *банúют* (від угор. *bán* 'шкодувати, каються', *bánat* 'сум, туга')). Якщо одяг іншого кольору, то чіпляють на рукав чорну пов'язку або пришивають таку ж стрічку на трикутник комірця піджака чи якого-небудь верхнього одягу. Триває жалоба, як правило, рік. У цей час родині рекомендується уникати будь-яких веселих розваг: гулянь, танців, співів тощо. Овдовілій жінці чи чоловікові не можна одружуватись, оскільки церква не благословила б такий повторний шлюб у дні жалоби;

2) табу на різні види господарської діяльності, які хронологічно зумовлені: частина їх стосується трьох днів до часу поховання, інші діють протягом року після смерті: а) не можна нічого робити (прибирати, прати) в хаті, поки в ній лежить мрець: [колі́ миртв́ий у хы́жи / ни мош там зам'ітáти / м́ыти / жмы́кати цур'а / лишé йак т'іло вы́нісут] (Тор.); б) протягом року заборонено білити, фарбувати в оселі чи виконувати інші ремонтні роботи, щоб не наклікати лиха: [ни мож б'ілі́ти хы́жу ц'і́льй р'ік] (В.В.); в) до року не можна садити на городі, бо нічого не вродить: [йа нán'ала ж'ін копáти на горóд'і / бо ў нас д'ідо ўмер / та до ро́ку м'ін'і ни мож нич саді́ти] (Тітк.); г) не варто розводити худобу: [худóбу ни мож розвóдити за р'ік / не мож с'а змагáти на кúри / на гуси́ / тил'á ни лишáти / бо не бде́ с'а вéсти] (В.В.) та ін. Якщо траплялось, що домашні до року після похорону білили в хаті, то обов'язково залишали десь у кутку невеличкий клаптик непобіленим – [тréба мочі́ти же"бра́к] (В.В.), щоб душа покійника мала змогу там [пpи"тулі́тис'а

/ *пóкы змóже с:им с'в'ітом розлучітис'а*) (Тиб., Стр., Чер.). Подібні табу, на нашу думку, мають переважно забобонний характер.

Важлива роль у поховально-поминальній обрядовості належить бідним удовицям, незаміжнім жінкам і взагалі жебракам, які виконують цілу низку ритуальних дій (миють покійника, читають Псалтир, підмітають хату і двір після того, як небіжчика повезли на цвинтар та ін.). Їм віддають речі померлого, їжу, обов'язково запрошують на всі поминальні заходи (*комашню, тыжн'овину, диўятину, сороковину, годóвину*) і щедро пригощають. Якщо цього не дотримуватися, то душа покійника не матиме спокою: [*тréба на саўтыр'у клікати б'ідных л'удій / жибрак'іў / бо так заведено // роскажу вам істор'іў // ўмёрла была мати Ил'кова // а жонá му / нив'істка / прийшла до стáйн'і та хóт'іла давати корóвам істи // она в'ідкрыла двіриц'і до стодóлы // а там стóйала тотá мати / шчо ўмёрла // нив'істка с'а напудила та ўт'іклá і ўпув'іла / шчо не бде йти до стáйн'і / бо там мати // а таздá п'ішóў та каже до мат:ури / ўс'áкое дыхáніе да хваліт Гóспода / а ты ці хваліш? // а она каже / та і йа хвал'у / та в'ін зв'ідат / чуму вы máмо хóдите? // а мати каже / заладіліс'те саўтыр'у / а не поклáліс'те жибрак'іў за с'т'іў / а поклáліс'те за пріп'ічок / та затó хóжу / бо саўтыр'а нид'існа*] (Майд.). На думку О.Седакової, бідняк, що приймає жертву, виступає в поховальному обряді як заступник покійного [Седакова 2004, с. 110].

Чимало заборон стосується місця поховання (могили і кладовища). При цьому слід розрізняти могилу як 'яму для поховання померлого' і 'місце поховання і насип, горбик на ньому'.

Яму для померлого копають або в день поховання (на більшій території Закарпаття), або в день смерті (переважно західні райони). Залежно від цього й побутують різні заборони: [*недóбре / об'і йáма б'ыла ўкопана нá н'іч / бо ткос' умрэ // а йакичó м'усай копати д'н'ом наперéd / трéба на н:о поклáсти копач'і нáўхрест / об'і ни з'áйала мoг'ыла*] (Син.); [*йáму ни мож копати май скóро / бо то прикліче ичи йидну смірт'*] (Шир.); [*н'ігда гробáр' не кóпле йáму за ўден дин' / а начинáйе копати / колі л'удіна ўмёл:а*] (Д.); [*йáму бе"рут' два д'н'і / начинáвут' р'іти' за дин' до пóхорона / а кончáвут'у дин' пóхорона / не мош же"б'ы' йáма стóйала пустóў / бо тоді тóчно хтос' умрэ*] (М.Б.).

Щодо викопаної могили дотримуються суворих приписів, порушення яких може стати причиною важкої хвороби або навіть смерті того, хто їх ігнорує: а) через могилу не можна перестрибувати або ж опускатися в неї: [*через ўкопану йáму ни мож перескаковати*] (Мон.); [*колі кóс' упáде або перескóчит / та нáраз умрэ*] (Кол.); [*колі п'уп запечáтаў йáму хрестом / та не дай Бóже когóс' туды пустіти // ў нас раз б'ыло такóйе // ў попá ўпáла кр'ышка с каділа / та тот / шчо копáў йáму / скóчиў за тоў кр'ышкоў / та черес:óрок д'н'ўў / кал'ічатко / сам с'а п'утпаліў та ўмер*] (Л.); б) нічого, крім грудки землі (а в деяких районах і монеток), до могили кидати не можна: [*не дай Бог / об'і ў мoг'ылу*

або ў деревішце попáла косіц'а / бо б'удут молод'і ў родін'і ўмірати // колі закрьваіўт кр'ышку / та дóгде листóчка забирáйўт] (Д.); [*мéчут' гліну й куп'іўкы / ўб'ы с'а не снц'у*] (Дус.). Проте ця заборона не має широкої локалізації, адже в деяких селах Закарпаття в могилу не заборонено кидати квіти: [*ў йáму мéчут' гліну тай косіц'і*] (Шир.).

Протягом року після поховання на могилі заборонено зводити надгробки, садити рослини: [*до року не мош покóпувати' гр'ін*] (Лют.); [*до гóда ни мож нич к'івати на грóб'і*] (Д.). Після року садять квіти, але їх тільки купують, а не беруть зі свого саду, бо можна накликати у свій дім біду: [*ни мож на мoг'ыл'і дeрeвa садіти / а лишé ч'ічкы // іс:вóго кeртa не мож брáти / а лишé купóвати / куплін'і ч'ічкы*] (В.В.). Так само категорично заборонено приносити додому з кладовища квіти, траву – все, що росте на могилі.

Крім того, на цвинтарі дотримуються інших релігійних і загальноетичних норм поведінки: [*не мож оскве"рн'ати пáмн'атник / ходіти ў шáпц'і*] (Дуб.); [*не мож д'іўц'і розвітуї иті ў темету*] (Кош.); [*ни мош п'іти вóтку на мoг'ыл'і*] (Нер.); [*ни сохтáш істи на грóб'і*] (Л.); [*на клáдбишч'і не мож б'ігати / с'м'іятиса / кури́ти*] (Нан.); [*ни мош ходіти по грóбáх / грóбіти / проклінáти*] (В.В.); [*на ц'внтар' старáліс'а чáсто не ходіти / жибы́ ни м'ішáти спочивáти ниб'ушчикам*] (Б.П.); [*ни мош ставáти на гр'уп*] (Дус.) та ін.

Християнська релігія встановила суворі обмеження на проведення поховально-поминальних обрядодій щодо людей, котрі свідомо заподіяли собі смерть. Ховають їх лише за межами кладовища або на самій межі, оскільки це один із найтяжчих гріхів: [*самогубиц', гр'ішнику ховáйут пуд теметóвом / бо оні не достóйн'і б'ыти с християнáніом в однóму дóм'і*] (Кош.); [*такых хоронілі за т'ыном / об'і го не скве"рнілі*] (Дус.); [*ііх не мош ховáти' на цвóнтар'і / бо пак б'удут б'ур'і вилік'і / і пóшис'т'н'іде по се"лов'і та забéре мнóго л'удій*] (Лют.); [*к'іт' такых похороніти' на ц'внтар'і / то б'уде б'ідá на се"лó*] (М.Б.). Згідно з релігійними канонами над тілом самовбивці не проводять жодних поховально-поминальних обрядодій, на його могилі не ставлять хреста: [*йім не мош дзвоніти' ў ц'іркв'і / бо гвар'ат / же тут'і дзвóны не мбжут пак б'ур'у в'ідогнáти*] (Лют.); [*росказовали / шчо попóви не ўпув'іли / шчо ўден чулув'ік зав'ісиўс'а / а пуп похороніў го там / де ўс'і / та до гóда тот пуп умér / та с'ак с'а с'а попом сесé стáло / бо ун на сéбе ўз'аў гр'іх*] (Д.).

Висновки. Отже, етапи традиційного похоронного обряду на Закарпатті супроводжує розгалужена система контактних та комунікативних заборон у вигляді різних символічних, магічних дій, повір'їв, релігійних приписів, норм поведінки, які мають на меті вшанувати культ предків і захиститися від смерті. Чимало з них сягає ще язичницьких часів.

У складі вербальних (словесних) табу поховально-поминальної обрядовості помітна ціла низка евфемістичних лексем, перифраз, фразем чи багатослівних найменувань на позначення смерті, по-

тойбічного і земного життя, різноманітних дій, обрядових реалій та ін.

Табу на обмеження комунікативної діяльності учасників похоронного обряду є найстійкішими і пронизують усі його етапи – від передсмертного періоду аж до поминання померлих. Це, зокрема, заборона вітатися, говорити погане про покійника, дуже сильно плакати тощо.

Контактні табу охоплюють широке коло учасників, різноманітних предметів та похоронних обрядодій і є найбільш розгалуженими. Ці заборони пов'язані з «мертвою» водою і різними речами, котрими торкалися покійника, з нічним пильнуванням біля мерця, дорогою похоронної процесії на цвинтар і поведінкою всіх учасників під час і після похорону.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Б.П. – Бегендятьська Пастіль Великоберезнянського району; В. – Вільшинки Перечинського району; В.Вор. – Верхні Ворота Воловецького району; В.Л. – Великі Лази Ужгородського району; В.Рак. – Великий Раковець Іршавського району; Д. – Драгово Хустського району; Дуб. – Дубриничі Перечинського району; Дус. – Дусяно Свалявського району; Зап. – Запереділля Міжгірського району; Кел. – Келечин Міжгірського району; Кол. – Колочава Міжгірського району; Кор. – Королево Виноградівського району; Л. – Лоза Іршавського району; Лют. – Люта Великоберезнянського району; Майд. – Майдан Міжгірського району; М.Б. – Малий Березний Великоберезнянського району; М.Мар. – Мала Мартинка Свалявського району; Мон. – Монастирець Хустського району; Нан. – Нанково Хустського району; Негр. – Негровець Міжгірського району; Нел. – Неліпино Свалявського району; Нер. – Нересниця Тячівського району; Он. – Онок Виноградівського району; Рак. – Ракошино Мукачівського району; Реп. – Репинне Міжгірського району; Син. – Синевир Міжгірського району; Сокир. – Сокирниця Хустського району; Стр. – Строїно Свалявського району; Тиб. – Тибава Свалявського району; Тітк. – Тітківці Міжгірського району; Тор. – Торунь Міжгірського району; Сім. – Сімер Перечинського району; Чер. – Черна Свалявського району; Чин. – Чинадієво Мукачівського району; Шир. – Широке Виноградівського району.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словська Ю.В. Табу в мовленнєвій практиці українців: дис... канд. філол. н.: спец. 10.02.01 – українська мова. Кривий Ріг, 2017. 221 с.
2. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальні обряди. Т. 1. Етнолінгвістичні студії. Житомир: Полісся, 2007. 356 с.
3. Кузьменко П. Русский православный обряд погребения. Москва: Букмэн, 1996. 158 с.
4. Нидерле Л. Быть и культура древних славян. Прага. 1924. 285 с.
5. Седакова О. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. Москва: Индик, 2004. 320 с.
6. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород: Гражда, 2010. 416 с.
7. Янковська Ж. Відображення культу предків у родинній обрядовості українців. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Вип. 34. К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. С. 465 – 474.

REFERENCES

1. Yelovska Yu.V. (2017) Tabu v movlennievii praktytsi ukrainsiv [Taboo in the speech practice of Ukrainians]: dys... kand. filol. n.: 10.02.01 – ukrainiska mova. Kryvyi Rih. 221 s. [in Ukrainian].
2. Konobrodskaya V. (2007) Poliskyi pokhovalnyi i pomynalni obriady. T. 1. Etnolinhvistychni studii [Polissya funeral and memorial rites. T. 1. Ethnolinguistic Studies]. Zhytomyr: Polissia. 356 s. [in Ukrainian].
3. Kuzmenko P. (1996) Russkiy pravoslavnyy obryad pogrebeniya [Russian orthodox burial rite]. Moskva: Bukmen. 158 s. [in Russian].
4. Niderle L. (1924) Byt i kultura drevnih slavyan [Way of life and culture of the ancient Slavs]. Praga. 285 s. [in Russian].
5. Sedakova O. (2004) Poetika obryada. Pogrebalnaya obryadnost vostochnykh i yuzhnykh slavyan [Poetics of the rites. Funeral rites of the eastern and southern Slavs]. Moskva. 320 s. [in Russian].
6. Tyvodar M.P. (2010) Etnohrafiia Zakarpattia: Istoryko-etnografichniy narys [Ethnography of Transcarpathia: historical and ethnographic essay]. Uzhhorod: Grazhda. 416 s. [in Ukrainian].
7. Yankovska Zh. (2010) Vidobrazhennia kultu predkiv u rodynnii obriadovosti ukrainsiv [Reflection of the cult of ancestors in the family rites of Ukrainians]. *Literatura. Folklor. Problemy poetyky*. Vyp. 34. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet». S. 465 – 474 [in Ukrainian].

TABOO IN THE TRANSCARPATHIAN FUNERAL RITES: ETHNOLINGUISTIC ASPECT

The paper is devoted to the analysis of contact and communicative taboos in the funeral rite of Transcarpathia according to the structural organization of ceremonial actions. The sources of the study are represented by the records made in 2010–2019 in 35 Transcarpathian villages.

Within the verbal taboos of the funeral rite, a number of euphemistic tokens, periphrases, phrases or many words denoting death, otherworldly and earthly life, various actions, ceremonial realities, etc. have been fixed.

Non-verbal taboos in the funeral rite in Transcarpathia are conditionally divided into two groups: 1) taboos that restrict the communicative activities of the rite participants; 2) contact bans related to the deceased, participants of the rite and various ritual realities. The second group of taboos is the most differentiated.

The taboos restricting the communication activity of participants of funeral rite are the most persistent and permeate all its stages – from the death period until the commemoration of the dead. This is, in particular, a ban on greeting, talking badly about the deceased, crying a lot, and so on.

Contact taboos cover a wide range of participants, various items and funerals and are the most extensive. These bans are related to «dead» water and the various things that touched upon the deceased, the night vigil at the dead, the funeral procession to the cemetery and the behavior of all the participants during and after the funeral.

Therefore, the stages of the traditional funeral rite in Transcarpathia are accompanied by an extensive system of contact and communication bans in the form of various symbolic, magical actions, beliefs, religious precepts, norms of behavior aimed at honoring the cult of ancestors and protecting themselves from the death.

Keywords: funeral rite, taboo, rite, prohibition, custom, belief.

Стаття надійшла до редакції 23 жовтня 2019 р.

© Пискач О., 2019 р.

Ольга Пискач – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>

Olha Pyskach – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>